

primavera 2026

Josep i els seus germans, de Thomas Mann

Ramon Montón

Agraeixo les paraules del jurat del premi Montserrat Franquesa en comparar la meva feina amb la d'un rellotger que ha aconseguit desmuntar un rellotge en alemany per tornar-lo a muntar en català. Sempre m'han agradat, els rellotges, i a casa, en qualsevol casa, sentir-me'n envoltat m'acompanya i em relaxa. La feina de rellotger també demana molta paciència, dedicació i precisió en manipular les peces i els engranatges, de la mateixa manera que un traductor ha de tractar amb la màxima cura les frases i els capítols de l'obra que li han confiat.

Això és el que em va passar amb els editors de Comanegra, que tenen l'editorial a l'antiga fàbrica Lehmann, una fàbrica de nines fundada el segle XIX per uns jueus alemanys. Ara és una mena d'oasi urbà on s'ha aturat el temps enmig d'una ciutat que molts trobem que ha canviat massa, i no pas per millorar. Una de les màximes il·lusions d'aquests editors era precisament publicar en la nostra llengua la tetralogia *Josep i els seus germans*, la considerada obra magna de Thomas Mann, per bé que no tan coneguda pel gran públic com *La muntanya màgica* o *La mort a Venècia*.

Feia deu anys que tenien l'aspiració, l'ambició, l'esperança de publicar el Josep en català, i val a dir que també han tingut el valor d'arriscar-s'hi. No em cansaré mai de remarcar que en bona part la il·lusió que han posat els editors en aquest projecte m'ha ajudat a tirar endavant una tasca no només voluminosa, sinó també complexa i en absolut senzilla. És possible que ja tingui una certa (i merescuda) fama de traductor de «totxos», en el bon sentit de la paraula, obres extenses i significatives en la carrera literària de grans autors, com ara Musil, Canetti, Hoffmann, Fallada, Keller, Werfel, que han estat els meus companys, còmplices, socis i amics literaris durant llargs períodes de la meva vida. Traduir una obra concreta tant pot partir de la iniciativa del mateix traductor com de l'editorial interessada.

Sovint he tingut el plaer de proposar la traducció d'una novel·la que considerava important que es pogués llegir en català i he rebut una resposta positiva. En aquest cas, els editors buscaven algú que es veiés amb cor de traduir una novel·la sovint qualificada de gairebé intraduïble, i un altre editor els va dir: «Per què no ho dieu al Monton?». No sé si algú altre hauria pogut fer-ho, ni tampoc estava del tot segur de reeixir en una temeritat d'aquesta magnitud quan m'hi vaig enfrontar, però vaig tenir l'honor que em toqués a mi i, sobretot, la satisfacció (per a mi, per als editors i també per als lectors, que podran gaudir-ne) d'haver-ho aconseguit amb fidelitat a l'original i al màxim estàndard de qualitat a què vull aspirar per respecte literari i per ambició professional.

El principi de l'obra ja pot resultar amenaçador pel to grandiloqüent de repte, que ressona dins nostre com l'antic *sapere aude*, el que diu «qui ha començat ja ha fet la meitat: atreveix-te a saber, comença». Mann ens proposa ni més ni menys que un descens als inferns, endinsar-nos en les profunditats abismals del pou del temps, fins als orígens de les civilitzacions humanes, és a dir, del nostre origen al Llevant, a la mitja lluna formada per les terres de l'anomenat «Creixent Fèrtil». Una oferta massa temptadora per a l'esperit curiós. Bé, doncs vaig començar, vaig acabar el primer volum i vaig pensar: «Si has fet el primer, també faràs els altres».

Thomas Mann, també amb certs dubtes sobre la seva capacitat humana per culminar el projecte, s'havia plantejat l'empresa d'ampliar i omplir els buits dels capítols (massa succints, massa breus per al suc que se'n podia treure) que dedica el Gènesi a la història de Josep i els seus germans, una de les més conegudes i populars de la Bíblia, iniciativa en la qual el mestre Goethe ja havia somiat però que mai va arribar a realitzar.

Ja coneixem la solemnitat de Thomas Mann, el seu virtuosisme, fins i tot la seva pedanteria juganera, però és important no deixar-se impressionar excessivament, no perdre la calma, anar a poc a poc, sense por, assaborint (com ja han pogut fer molts lectors) i descobrint coses que val la pena no perdre's, com el sofisticat sentit de l'humor de l'autor que, per més seriós i profund que es posi, no renuncia en cap moment al privilegi que ell mateix es concedeix de riure's literalment del mort i de qui el vetlla. Per això va qualificar la seva obra de «novel·la picaresca» i ens va convidar a gaudir de les

grans dosis d'humor que conté. Reflectir aquest humor ha estat per a mi un dels reptes i dels incentius per acompanyar l'autor i la seva erudita i ambivalent trapelleria.

Evidentment, tal com ell va fer, m'he hagut de documentar, perquè he estat convivint durant tres anys amb Thomas Mann en estils de vida, paisatges, formes de vida, regnes i creences religioses de familers d'anys i, per descomptat, n'he hagut de trobar les equivalències en català. Una font imprescindible, naturalment, ha estat la Bíblia, que també és la font primera de l'autor. Dins de la part més òbviament humorística de la novel·la, que es desenvolupa davant dels nostres ulls com una obra de teatre (no endebades el narrador es vanta sovint de reproduir amb la màxima fidelitat allò que ell mateix va presenciar), hi ha certs personatges còmics que fan riure perquè són ridículs, en particular quan s'enfronten i es dediquen una tirallonga imaginativa d'improperis que m'ha ofert la diversió de buscar-hi equivalències en català tal com va fer Joaquim Ventalló amb els renecs del capità Haddock.

Sovint s'ha dit que un indicatiu d'una bona traducció és que el traductor sigui «invisible», que el lector llegeixi l'obra traduïda amb la mateixa naturalitat que si fos escrita originalment en català i, en la mesura que sigui possible, en un català entenedor, per més que les frases puguin ser molt llargues i escrites en un estil elevat i filosòfic. Malgrat tot, el segell inconfusible del traductor-escriptor sempre hi és.

El que no vull deixar d'esmentar és el component màgic que pot arribar a tenir la traducció; gosaria dir que quasi taumatúrgic. A banda de la tasca de documentació, l'ús de diccionaris, el bon coneixement de la llengua de partida i d'arribada, hi ha un element aleatori però fonamental que és la connexió que es produeix entre l'autor i el traductor-coautor, la complicitat i la màgia que sorgeix quan el traductor s'endinsa en l'obra, surt dels seus propis límits, veu com se li eixamplen els horitzons i s'identifica amb l'autor i les seves opcions conceptuals i estètiques, el veu a venir, el comprèn, el copsa i es converteix en el seu afortunat company d'aventures. Durant els anys que hi he dedicat, aquesta novel·la de l'exili de Thomas Mann, que li va servir per aïllar-se en un oasi de bellesa de l'horror del nazisme, ha estat també com un oasi enmig d'una realitat que es va tornant cada cop més lletja, perillosa i inhòspita.

Per a mi ser traductor és una porta molt important d'accés al món, a la cultura universal. Cada cop que traduïm una gran obra com aquesta al català, contribuïm a enriquir tant la cultura catalana com la cultura universal, en la qual participem encara més si no ens resignem a llegir grans obres com aquesta en traduccions a una llengua que no sigui la nostra.

En traduir a la nostra llengua Thomas Mann, l'alemany, l'humanista universal, Mann hi surt guanyant i nosaltres també.